

GRAĐA

GRAČANIČKI
GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 39, godina XX,
maj, 2015. [str. 92-95]

© Monos 2015

Izvještaj Sreskog narodnog odbora Gračanica o ratnom djelovanju Hadžiefendića legije

---

Edin Šaković

Sažetak: Autor objavljuje izvještaj koji je na zahtjev Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Bosne i Hercegovine o formiranju, djelovanju i zapovjednicima tzv. Hadžiefendićeve legije sastavio Sreski narodni odbor Gračanica. Izvještaj je zanimljiv zbog podataka koje iznosi, kao i pogleda sastavljača na sam fenomen legije.

Ključne riječi: Gračanica, Domobranska dobrovoljačka legija, Muhamed Hadžiefendić, Sejdo Đulić, četnici, ustaše, partizani

Istražujući građu Komisije za ispitivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača sreza Gračanica (1945.–1947.) u Arhivu Tuzlanskog kantona, koja pripada arhivistički još uvijek nesređenom fondu Sreskog narodnog odbora Gračanica (1945.–1950.), odnosno seriji Otsjeka za unutrašnje poslove,¹ naišli smo na jedan zanimljiv dokument. Riječ je o izvještaju kojeg su spomenuta komisija, odnosno Sreski narodni odbor (SNO) sastavili na zahtjev Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih saradnika Bosne i Hercegovine iz Sarajeva, o formiranju, djelovanju, karakteru i zapovjednicima tzv. Hadžiefendića legije u Gračanici, tačnije Domobranske dobrovoljačke (Domdo) bojne Gračanica. Iako dosta kratak (nešto malo više od stranice teksta, uključujući zaglavlje i prored), izvještaj je veoma interesantan, kako zbog podataka i činjenica koje iznosi, tako i zbog samih pogleda komunističkih i komunistima naklonjenih rukovodilaca u sreskoj vla-

---

¹ Autor ovom prilikom izražava posebnu zahvalnost upravi i radnicima Arhiva TK, na omogućavanju pristupa građi i iskazanoj su-sretljivosti.

sti u Gračanici u prvoj godini poraća, sasvim drugačijih od kasnijih tumačenja i pogleda na Hadžiefendića legiju u historiografiji, publicistici i javnom prostoru socijalističkog perioda.

Kažimo koju riječ o okolnostima nastanka izvještaja. U prvim poslijeratnim godinama, nove su, komunističke vlasti kroz rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača BiH prikupljali obimnu građu o u ratu poraženim jedinicama i osobama koje su služile u njima, kao i u upravnom aparatu Nezavisne države Hrvatske (NDH), te o svim slučajevima zločina. Pri tome se zločinima nisu smatrali samo stvarni ratni zločini, odnosno kršenja međunarodnog ratnog prava, već i samo aktivno učešće u oružanoj borbi protiv partizana. Komunisti su, naime, istraživanje ratnih zločina i pravosuđe uveliko zloupotrebljavali za obračun sa svojim ideološkim i političkim protivnicima. Zbog svega toga, kada je, 20. marta 1946. SNO-u Gračanica, stigao dopis Zemaljske komisije, u kome se traži da se javi *“od kada je do kada postojala Hadži Efendića legija u Gračanici, njezino djelovanje i ko je bio zapovjednik te legije”*,² to je vjerovatno izazvalo i neprijatno iznenađenje, imajući u vidu da je u strukturama sreske vlasti u Gračanici bilo i ljudi koji su se ranije nalazili među pripadnicima ili zapovjednim kadrom tzv. legije. Oni su, svakako, pružili informacije iz prve ruke, možda utjecali i na oblikovanje izvještaja, ali nam sam njegov sastavljač nije poznat. Svakako, konačnu riječ je imao tadašnji sekretar SNO Gračanica, Đorđe Šešlak, koji je zajedno sa predsjednikom SNO Osmanom Fazlićem, taj akt i potpisao. Sekretar je, nai-

me, vodio službenu prepisku sreza, a iz nekih drugih dokumenata se razumije da je na slične dopise od Zemaljske komisije odgovarao upravo sekretar SNO-a.

Spomenuti izvještaj u nastavku citiramo u cjelosti, bez korekcija nekoliko očitih stilskih i pravopisnih grešaka:

“ZEMALJSKOJ KOMISIJI za utvrđivanje zločina okupatora i njihovi pomagača SARAJEVO,

Prema traženju D. broj 112/946 izvještavate se:

Centralna komanda legije pod zapovjedništvom Hadžiefendića bila je u Tuzli a imala je svoju podređenu jedinicu i u Gračanici.

Ova jedinica je u Gračanici formirana 8 marta 1942 godine i njeno djelovanje bilo je do polovice 1943 godine. Zato vrijeme bio je zapovjednik rezervni poručnik Sejdo Đulić iz Gračanice. U drugoj polovini iste godine pretvorena je u domobransku jedinicu kojoj je zapovjednik do konca 1943 također gore navedeni.

Za to vrijeme njen rad sastojao se je u tome, što je vršila zaštitu stanovništva od strane četnika i ustaša kao i drugih pljačkaških bandi, kao i u izbjegavanju aktivne vojne službe okupatoru zadržavanjem sposobnih mladića kod svojih kuća, — dokaz da nije niko otišao u S.S. trupe.

Rukovodioci su podržavali tjesne veze sa Narodno Oslobođilačkim Pokretom, a za dokaz toga služi odlazak većine rukovodioca u Narodno Oslobođilačku Vojsku kao u upadanje Partizanskih jedinica u Gračanicu bez ikakva otpora, zbog čega je i jedan rukovodioc streljan od strane Nemaca (Adem Alić streljan 18/12 1943 g.) a dotadanji zapovjednik Sejdo Đulić smenjen sa svoje dužnosti.

Početakom 1944 godine na njegovo mjesto dolazi za zapovjednika na kratko vrijeme Ibrahim Lika iz Gračanice – svega jedno 2 mjeseca, potom Avdo Dajdžić – dva do tri mjeseca i dalje do konca 1944 godine došlo je do više promjena u komandnom osoblju a to iz razloga previranja i cepanja na dva dela: ze-

2 Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača BiH, br. 1122/46, 20. III. 1946., Sreskom narodnom odboru Gračanica, dopis potpisuju predsjednik Miloš Škorić i sekretar Novak Vukičević; Arhiv Tuzlanskog kantona, Sreski narodni odbor Gračanica (1945.-1959), Otsjek za unutrašnje poslove – Komisija za ratne zločine (1945.-1947.), Komisije za ispitivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača 1945. (nesređena građa, bez signature).

leni kader koji bi i dalje produžio saradnju sa N.O.V. i drugi deo od koga je formirana ustaška jedinica pod komandom Ibrahima Pjanića iz Sokola i Toromanovića Sulejmana iz Bos. Novog.

Rad ovog drugog dela sastojao se je u čvrstoj saradnji sa okupatorom i trajao je do oslobođenja.

SMRT FAŠIZMU SLOBODA NARODU”

* * *

Faktografska vrijednost izvještaja leži prije svega u navođenju tačnog datuma formiranja jedinice (8. mart 1942.), te imena njezinih zapovjednika, nakon Đulićeve smjene. Arhiva Domdo bojne Gračanica je u ratu uništena, a podaci o njoj u dokumentima iz drugih, sačuvanih fondova su krajnje oskudni i fragmentarni. Ovaj izvještaj, pisan neposredno nakon rata, u čijem sastavljanju su nesumnjivo učestvovali neki od bivših pripadnika jedinice, možda i sam Sejdo Đulić (koji je u to vrijeme, inače, bio član sreske administracije, vodeći finansijski odsjek SNO Gračanica) – može se u tom pogledu ocijeniti dosta pouzdanim.

Nije jasno na šta se odnosi podatak da je “legija” u Gračanici u drugoj polovici 1943. godine “pretvorena u domobransku jedinicu”, jer je ona od samih početaka formalno bila u okviru Domobranstva, kao i druge domobranske dobrovoljačke (Domdo) jedinice, pukovnije, bojne i samostalne satnije, širom NDH. Domdo jedinice su bile odraz stanja na terenu i nemogućnosti savladavanja srpskog ustanka, odnosno kasnije četnika i partizana uz pomoć redovnih trupa, kako regularnog Domobranstva, tako i jedinica Ustaške vojnice, kao vojnog krila Ustaškog pokreta. Istina, Domdo pukovnija Tuzla, formirana kao “Odjel dobrovoljačkog ustanka” još koncem 1941. godine, na inicijativu domobranskog bojnika Muhamed-age Hadžiefendića, u narodu je od samih početaka shvaćena kao samostalna, muslimansko-bošnjačka vojna formacija i takav karakter je zadržala do kraja. Moguće je da je sastavljač izvještaja želio

jednostavno što više odvojiti legiju od regularnih domobranskih jedinica (a tako su je njezini pripadnici upravo i doživljavali!) – ili je pak aludirao na okolnosti u kojima se legija u Gračanici našla nakon što je Hadžiefendić smijenjen sa mjesta zapovjednika Domdo pukovnije Tuzla, a Pukovnija bila uvrštena u sastav domobranskog Tuzlanskog zdruha.³

Posebno je pitanje da li je Domdo bojna Gračanica uopće ulazila u sastav Domdo pukovnije Tuzla, koja je ukupno brojala 6 bojni. Autori koji su do sada pisali o ovoj formaciji (A. Jahić 1995., E. Tihić 1996. i O. Hamzić 2004.) jednoglasno tvrde da jeste, pozivajući se na sjećanja njezinih preživjelih oficira i pripadnika. Iz drugih izvora znamo sigurno da je Domdo bojna Gračanica barem u prvim mjesecima 1943. djelovala samostalno.⁴ Naš izvještaj, međutim, legiju u Gračanici promatra upravo kao sastavni dio Hadžiefendićeve legije iz Tuzle, što pokazuje da se narod nije puno obazirao na formalnu domobransku organizacijsko-formacijsku strukturu. Bojnik Hadžiefendić je u gračaničkom kraju bio veoma poštovan i cijenjen kao istinski bošnjački narodni komandant i vođa.⁵

3 Tuzlanskim zdruhom je inače zapovijedao pukovnik Sulejman-beg Filipović, koji se kasnije priključio partizanima, postavši general, član Izvršnog odbora AVNOJ-a i ministar u prvoj saveznoj vladi poslijeratne Jugoslavije. Za to vrijeme on je bio i narodni poslanik za gračanički srez.

4 NARA W, T315, roll 2154, 1381; opširnije podatke o Domdo bojni Gračanica i njenom kasnijem preformiranju u IX. bojnu 10. posadnog, odnosno 3. gorskog zdruha “Bosanski planinci” (odnosno tzv. “zeleni kadar”): Edin Šaković, *Gračanilje u oružanim snagama NDH i njemačkim legionarskim jedinicama 1941.-1945. i njihova stradanja*. Gračanički glasnik, XV, 29, 2010, 60-67; također i raniju literaturu: Adnan Jahić, *Muslimanske formacije tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu*. Tuzla: Zmaj od Bosne-Preporod, 1995.; Esad Tihić, *Jedinice Domobranske dobrovoljačke pukovnije (DOMDO) na teritoriji Trebave, Ratišta i Posavine (1942-1943)*. Gračanički glasnik, I, 2, 1996., 32-59; Omer Hamzić, *Formiranje i raspored jedinica Hadžiefendića legije na području tuzlanske oblasti*. Stav, III, 6-7, Tuzla 2004., 63-77.

5 Hadžiefendić je u Gračanici bio rado viđen gost. Pokazuje to i veliki narodni zbor na platou Bukva, 3.

U izvještaju se prešućuje da je “legija”, nakon prijelomne jeseni 1943. godine, zauzela čvršći stav prema partizanima, pružajući im često i žestok otpor. Uopće, naklonjenost legije, odnosno pripadnika Domdo bojne Gračanica prema partizanima i Narodno-oslobodilačkom pokretu zavisila je i od odnosa i držanja samih partizana, njihovih komandanata, te komunističkih rukovodilaca prema legiji. Onda, kada su sami partizani pokazivali taktičnost i razumijevanje za realne potrebe, osjećaje i želje ovdašnjeg bošnjačkog stanovništva, čiji je fizički integritet i opstanak legija garantirala, zaista se dešavalo da u mjesta pod kontrolom legije ulaze bez ispaljenog metka. Ili pak, da istaknuti partijski rukovodioci poput Vladimira Perića Valtera noćivaju po kućama zapovjednika legije (Valter je bio gost Sejde Đulića).⁶ Nakon što je, krajem septembra 1943., na području sjeveroistočne Bosne došlo do promjene partijskog rukovodstva, kada su se pojavili neki novi ljudi, koji su bili zagovornici isključivog stava i brutalne sile, nakon što su počeli sa masovnim ubijanjima političkih protivnika i nasrtajima na samu legiju – počelo se dešavati da tamo gdje su ranije ulazili bez ikakvog otpora, sada dobro “polome zube”: primjer su bitke u Sokolu, u decembru 1943. i u Gračanici, kod bolnice u februaru 1944. g.⁷

U svakom slučaju, Hadžiefendićeva legija – tačnije, Domobranska dobrovoljačka pukovnija Tuzla, te Domobranska dobrovoljačka bojna Gračanica – u izvještaju je

---

IX. 1942., kome je i Hadžiefendić prisustvovao. Poslije zajedničkog namaza i učenja kišne dove, održana je smotra 2. sati Gračaničke Domdo bojne (kojom je zapovijedao narednik Ibrahim Pjanić), uslijedila su i prigodna obraćanja, nakon čega su započeli narodni teferić i veselje (El-Hidaje, br. 1-2/1942, 38).

6 O tome: Omer Hamzić, Likovi zavičaja: Sejdo Đulić – susret sa Valterom u Gračanici, Gračanički glasnik, XVI, 31, 2011., 92-96.

7 O tome više: Edin Šaković, *Prilozi životopisu Ibrahima Pjanića (u povodu 35. obljetnice smrti)*, Gračanički glasnik, XVII, 34, 2012., 67-69 i 73-75; ovu činjenicu je inače prvi podcrtao Esad Tihić (*Jedinice domobranske dobrovoljačke pukovnije...*, 53-54).

prikazana u dosta pozitivnom svjetlu, što je sasvim neuobičajeno za poratno razdoblje i prikaz “neprijateljskih” jedinica u komunističkim izvještajima. Neke su stvari, kako smo na nekoliko primjera pokazali, pomalo i “uljepšane” i prilagođene duhu vremena. To značajno odstupa od kasnijih predstava u komunističkoj historiografiji i publicistici, u kome se i Hadžiefendićeva legija prikazivala izrazito negativno, kao “neprijateljska”, “kvislinška” jedinica, tobože u službi “muslimanske reakcije” ili čak “ustaša”; takve predstave oblikovane su kroz kasniju memoaristiku partizanskih komandanata i partijskih rukovodilaca poput Todora Vujasinovića, Rodoljuba Čolakovića, Uglješe Danilovića i drugih. Njihovi krajnje tendenciozni pogledi, često prožeti šovinizmom, i danas opterećuju pokušaje objektivne interpretacije fenomena dobrovoljačkih domobranskih jedinica na prostoru sjeveroistočne Bosne, odnosno tzv. Hadžiefendića legije i drugih muslimanskih milicija. Stoga je vrijednost dokumenata i iskaza poput izvještaja kojeg smo objavili utoliko značajnija.

SUMMARY

Gračanica District People’s Committee report on war activities of Hadžiefendić Legion

The author published a report on the formation, operation and commanders of the so-called Hadžiefendić Legion, that was made by District People’s Committee of Gračanica at the request of the National Assessment Commission for Investigation of Crimes occupiers and their supporters. This report is interesting for the data it presents, as well as for the reporter’s perspective of the phenomenon of the legion itself.

Keywords: Gračanica, The Patriotic Legion, Muhamed Hadžiefendić, Sejdo Đulić, the Chetniks, the Ustashes, the Partisans